

УДК 373.3/.5.041

Л. Крилова,
заступниця директора з навчально-виховної роботи,
Сушківський ліцей Ушомирської сільської ради

Формування самоосвітньої компетентності учнів як важливої складової освітнього процесу у школі

Анотація. Стаття розкриває сутність поняття самоосвітньої компетентності з позиції її значення для формування особистості, здатної до самостійного розвитку та здобуття нових знань, необхідних для майбутньої самореалізації та вдосконалення. У матеріалі розкрито структуру та зміст компетентності самоосвіти та її етапи, які мають опанувати учні у процесі навчання у школі. Акцент зроблений на тому, що самоосвітня компетенція з кожним днем набуває більшого значення, а основною стратегією освітнього процесу є формування в учнів умінь самостійно вчитися протягом усього життя.

Ключові слова: компетентність, самоосвіта, навчальний процес, розвиток, навчання, структура, зміст, етапи, саморозвиток, учень.

L. Krylova,
Deputy director for educational work,
Sushkiv Lyceum of the Ushomyr Village Council

Formation of self-educational competence of school pupils as an important component of the educational process at school

Abstract. The article reveals the essence of the concept of self-educational competence from the standpoint of its importance for the formation of a personality capable of independent development and acquisition of new knowledge necessary for future self-realization and improvement. The material reveals the structure and content of self-education competence and its stages, which must be mastered by students in the process of studying at school. Emphasis is placed on the fact that self-educational competence is becoming more important every day, and the main strategy of the educational process is the formation of students' abilities to learn independently throughout their lives.

Keywords: competence, self-education, educational process, development, learning, structure, content, stages, self-development, student.

Постановка проблеми в загальному вигляді. Процес навчання має двосторонній характер. З одного боку – вчитель, який має важливу роль

у освітньому процесі: подає учневі необхідні знання та сприяє формуванню навичок та умінь; з іншого боку – учень, що має їх засвоїти. І значною мірою саме від вміння учнів сприймати, аналізувати та засвоювати знання буде залежати ефективність освітнього процесу, а особливо від їх бажання та вміння засвоїти щось більше, ніж є у підручнику.

Навіть відомі педагоги минулого, зокрема Ян Амос Коменський, у своїй «Великій дидактиці» закликав педагогів дотримуватися наступного правила освітнього процесу: «Учителі менше б учили, а учні більше б вчилися» [1: 162]. Отже, головна мета освітнього процесу: навчити дитину, окрім засвоєння навчального матеріалу, самостійно здобувати знання та уміння, що допоможуть їй розвиватися у майбутньому. Формування компетентності самоосвіти – одне з найважливіших, але водночас найскладніших завдань учителя.

Буде помилкою вважати, що фінальний результат освітнього процесу – засвоєння учнями готових знань, які вони здатні відтворити. Тому саме формування компетентності самоосвіти під час навчання в школі дає можливість особистості самореалізуватися в майбутньому та залишатися конкурентоспроможною на ринку праці [2].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема самоосвіти учнів стоїть сьогодні досить гостро. Теоретичними та методологічними засадами цього питання займалися українські психологи, педагоги та науковці, зокрема І. Д. Бех, Г. С. Костюк, О. В. Киричук, М. Б. Ценко, О. Я. Савченко. В. О. Сухомлинський у своїх працях щодо поняття самоосвітньої компетентності закликав учителя розкривати потенціал дитини, розвивати вміння працювати з інформацією й формувати креативність та нестандартність мислення [3: 154–156]. Зарубіжні науковці також не обходили стороною це питання, зокрема ним займалися А. Маслоу, К. Роджерс, Р. Бернс та інші.

Мета статті: обґрунтувати важливість формування компетентності самоосвіти під час навчального процесу. Розкрити її структуру, зміст та етапи.

Виклад основного матеріалу. Окрім подання нових знань, основною метою вчителя є навчити дитину самостійно здобувати знання протягом свого життя [4], а отже, формувати самоосвітню компетентність, що передбачає емоційну готовність та практичну здатність дитини самостійно здійснювати пошук, аналіз та засвоєння інформації задля поліпшення своїх знань та отримання нових практичних навичок [5].

Компетентність самоосвіти передбачає здатність особистості здобувати необхідну їй інформацію протягом усього життя, що сприятиме постійному вдосконаленню та накопиченню знань, а також професійному, особистісному та соціальному зростанню.

Зміст цієї компетентності має такі складові:

1. Потреба у постійному вдосконаленні знань.
2. Вміння ставити мету навчання та будувати стратегію життя.
3. Зв'язок інтелекту з особистісним розвитком та здатність долати труднощі й невизначеність.
4. Здатність контролювати та оцінювати свій інтелектуальний прогрес.

5. Вміння структурувати знання та розширювати їх.

6. Адекватна оцінка власних досягнень та складання плану дій надалі [6].

Формування цієї компетентності передбачає те, що учні мають усвідомлювати необхідність саморозвиватися, готові використовувати навички самостійно вчитися в умовах сучасного інформаційного середовища, здатні організувати свій процес самоосвіти та працювати з різними видами сучасної інформації задля здобуття нових знань та навичок.

Компетентність є діяльнісною характеристикою [1] та передбачає те, що той, хто хоче отримати інформацію, сам формує для цього мету, має зацікавленість у навчанні та прагне до вдосконалення, при цьому має навички самоконтролю та оцінки своєї діяльності. Отже, компетентність має структуру, що відображає освітню діяльність і відповідно до цього має такі компоненти:

Ціннісно-мотиваційний – передбачає розуміння учнем важливості самостійного вдосконалення. Цей компонент націлений на формування бажання самонавчатися та вдосконалюватися, а для цього має бути чітке розуміння того, що самоосвіта стане ключем для орієнтації у сучасному світі. Своєю чергою мотиваційна складова має на меті стимулювати дитину до самостійного вдосконалення своїх знань протягом усього життя.

Організаційно-змістовий компонент націлений на проходження шляху від мети до результату за допомогою різних засобів, що може використати дитина. Для ефективності процесу самоосвіти учневі необхідно навчитися планувати та координувати свої дії, розуміти мету та правильно розставляти пріоритети, а також продуктивно планувати свій час.

Емоційно-вольовий складник. Окрім емоційного усвідомлення мети своєї діяльності, необхідне формування вміння долати перешкоди та підтримувати необхідний емоційний фон.

Контрольно-рефлексивний складник. Передбачає оцінювання своїх досягнень та порівняння отриманих результатів із запланованими. Таким чином, надалі вдається проводити самоаналіз та корегувати подальші дії.

Отже, робимо висновок, що для правильно сформованої компетентності самоосвіти учень повинен бути вмотивованим, вміти ставити конкретну мету, цілі, завдання; розуміти, які результати він хоче отримати, вміти оцінити отримані результати та планувати свою подальшу діяльність. Також важливе усвідомлення необхідності отримувати знання й розуміння, для чого вони слугуватимуть.

Самоосвіта є ключовою компетентністю, що має сформуватися протягом навчання дитини у школі, а її формування базується на безперервному засвоєнні способів та структури самостійного засвоєння знань [7: 76; 8].

Увесь освітній процес у школі націлений на засвоєння учнями знань, умінь і навичок, формування особистісних якостей та готовності до подальшого здобуття освіти й самостійного розвитку, вдосконалення та життя у суспільстві. Досягнення цих завдань неможливе без формування ключової компетентності самоосвіти [9], що формується на основі засвоєння структури самостійної діяльності та її етапів:

- формування мети;
- складання плану її досягнення;
- реалізація плану;
- оцінка результату.

На етапі формування мети учень повинен вміти орієнтуватися у власних знаннях, знати свої потреби в отриманні тих чи інших знань, розуміти необхідність у вдосконаленні та розбиратися в доступних ресурсах та засобах, що здатні допомогти у цьому процесі.

Далі дитина повинна навчитися ставити перед собою конкретну мету та розуміти, якого результату вона прагне. Чітко сформованою вважається мета, що є вербалізованою, тобто словесно оформленою. Також дитина має чітко розуміти, як практично зможе використати нові знання або навички.

Етап планування передбачає створення проєкту з чіткою послідовністю дій, переліком засобів, джерел інформації та часовими рамками, необхідними для досягнення поставленої задачі. Важливо зазначити, що саме вміння розподіляти час має неабияку ефективність у розв'язанні поставленої задачі. Це вміння починають формувати ще у початкових класах.

Реалізація плану починається з пошуку запланованих джерел інформації, організації робочого місця та виділення часу на досягнення мети зі свого звичного розпорядку дня. Адже деякі поставлені завдання можуть вимагати значного часу на реалізацію. Сама реалізація відбувається через виконання конкретних завдань, серед яких: обробка інформації, її осмислення, порівняння різних точок зору, виділення головного, систематизація, класифікація та узагальнення.

Етап оцінки результату передбачає усвідомлення досягнутого результату, його порівняння з запланованим, визначення сильних та слабких сторін роботи та розуміння того, чи є потреба у корекції або доопрацюванні [10: 64–78].

Висновки. Формування компетентності самоосвіти є важливою задачею під час навчання дитини у школі. Адже основний процес навчання передбачає вивчення та засвоєння поданих учителем знань за конкретно складеною метою. Результат навчання оцінюється вчителем, а дитина отримує певну оцінку. Своєю чергою компетентність самоосвіти вчить дитину виходити за межі навчального підручника, розширювати коло своїх інтересів, шукати цікаву для себе інформацію та самостійно навчатися й розвиватися задля особистісного зростання. Чітка сформованість такої компетентності супроводжуватиме людину протягом усього життя, сприяючи постійному розвитку та вдосконаленню.

Дитина вчиться планувати свою діяльність таким чином, щоб кожного разу досягати своїх особистих цілей, які надалі стануть основою успішної кар'єри та самореалізації. Таким чином, завдання закладу освіти не тільки надати готові знання, уміння та навички, навчити сприймати та засвоювати готові знання, але й прищепити бажання самостійно шукати, аналізувати та засвоювати інформацію, тим самим даючи змогу знайти те, що дійсно цікавить та допоможе у майбутньому розкрити закладений потенціал.

Список використаних джерел та літератури

1. Коменський Я. А. Велика дидактика. *Вибрані педагогічні твори* : в 2 т. Київ : Рад. шк., 1940. Т. 2. 248 с.
2. Довмантович Н. Г. Самоосвітня компетентність майбутніх фахівців у педагогічній теорії. *Педагогічний процес: теорія і практика*. 2014. Вип. 3. С. 18–22.
3. Сухомлинський В. О. Сто порад учителеві. Київ : Рад. шк., 1988. 310 с.
4. Буряк В. К. Формування у школярів потреби в самоосвіті. *Рідна школа*. 2000. № 9. С. 55–57.
5. Гайда В. Я. Суть самоосвітньої компетентності учнів закладів середньої освіти. *Стратегії інноваційного розвитку природничих дисциплін: досвід, проблеми та перспективи* : матеріали ІІ Всеукр. наук.-практ. конф., м. Кропивницький, 21 березня 2019 р. / гол. ред. кол. Н. А. Калініченко ; ЦДПУ. Кропивницький, 2019. С. 23–25.
6. Добридень А. В. Формування самоосвітньої компетентності майбутнього вчителя засобами інтерактивного навчання. *Проблеми підготовки сучасного вчителя*. 2010. № 1. С. 59–64.
7. Бухлова Н. В. Організація самоосвітньої діяльності учнів. Харків : Основа, 2003. 122 с.
8. Коваленко Н. В. Генезис поняття самоосвітня компетентність учнів. *Педагогічні науки : збірник наукових праць*. Суми : СумДПУ ім. А. С. Макаренка, 2008. Ч. 2. С. 67–76.
9. Пометун О. І. Компетентнісний підхід – найважливіший орієнтир розвитку сучасної освіти. *Рідна школа*. 2005. № 1. С. 65–69.
10. Савченко О. Я. Умій вчитися : навч. посіб. Київ : Освіта, 1998. 103 с.